

Arkadiusz Sadowski, Walenty Poczta,
Patrycja Beba, Ewelina Szuba-Barańska

Zróźnicowanie produktywności modeli gospodarstw rolnych w UE*

Streszczenie: W artykule określono efektywność ekonomiczną oraz produktywność ziemi i pracy w gospodarstwach rodzinnych, drobnych i wielkotowarowych w poszczególnych państwach Unii Europejskiej. Delimitacji modeli gospodarstw dokonano na podstawie dwóch zasadniczych kryteriów, to jest udziału rodzinnej siły roboczej w nakładach pracy ogółem oraz wielkości uzyskanego dochodu rolniczego w jego relacji do płacy minimalnej w danym kraju członkowskim. Za podmioty rodzinne przyjęto te, w których praca własna rodziny rolniczej stanowi ponad 50% nakładów pracy liczonej jako AWU, a uzyskany dochód w przeliczeniu na 1 osobę pracy własnej przewyższa płacę minimalną. Jednostki charakteryzujące się przewagą pracy najemnej nad pracą własną uznano za podmioty wielkotowarowe. Pozostałe gospodarstwa zostały sklasyfikowane jako drobne.

Analiza wykazała, że w gospodarstwach wielkotowarowych wydajność pracy jest zazwyczaj większa kilkanaście razy niż w gospodarstwach drobnych i kilka razy niż w rodzinnych. W wielu krajach podmioty wielkotowarowe cechują się również wyższą produktywnością ziemi. Na podstawie przeprowadzonej analizy produktywności ziemi i pracy stwierdzono, że we wszystkich sklasyfikowanych gospodarstwach były one najwyższe w państwach Beneluksu, w Niemczech, Danii oraz w Szwecji. Z kolei najniższą produktywnością w UE cechowały się gospodarstwa w Rumunii, Bułgarii i na Litwie.

Słowa kluczowe: rolnictwo, modele gospodarstw rolnych, Unia Europejska, produktywność ziemi i pracy

Autorzy są pracownikami naukowymi w Katedrze Ekonomii i Polityki Gospodarczej w Agrobiznesie na Wydziale Ekonomiczno-Społecznym Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, ul. Wojska Polskiego 28, 60-637 Poznań (A. Sadowski, e-mail: sadowski@up.poznan.pl; W. Poczta, e-mail: poczta@up.poznan.pl; P. Beba, e-mail: beba@up.poznan.pl; E. Szuba-Barańska, e-mail: szuba@up.poznan.pl).

* Artykuł stanowi kontynuację badań opublikowanych w numerze 3/2015 kwartalnika „Więś i Rolnictwo” pt. *Modele gospodarstw rolnych w państwach Unii Europejskiej*. Analogicznie do niego w niniejszej publikacji przyjęto klasyfikację gospodarstw rolnych według różnych „modeli”. „Model” należy rozumieć jako typ rolniczy gospodarstw rolnych czy też pewien sposób zorganizowania gospodarstwa. Ze względu jednak na stosowaną przez FADN klasyfikację gospodarstw według typu zdecydowano się na przyjęcie odmiennego terminu.

1. Wstęp

Rolnictwo krajów Unii Europejskiej jest zróżnicowane pod wieloma względami, co wynika z wielu czynników o charakterze ekonomicznym, przyrodniczym czy w końcu historycznym. Poza odmiennymi kierunkami produkcji, które w znacznej mierze determinowane są uwarunkowaniami klimatycznymi, dotychczasowe procesy społeczno-gospodarcze ukształtowały różnorodne struktury agrarne, charakterystyczne dla poszczególnych krajów członkowskich bądź ich regionów. Jednym z przejawów tego zjawiska jest funkcjonowanie różnych modeli gospodarstw (Klepacki 2005) i różnego ich znaczenia, co z kolei przekłada się na produktywność sektora rolnego, a w konsekwencji na jego konkurencyjność. Ostatecznym celem badań jest próba odpowiedzi na pytanie o rolę wyodrębnionych modeli gospodarstw rolnych w zakresie realizacji zadań stojących współcześnie przed rolnictwem, w tym szczególnie zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego w długim, wielopokoleniowym okresie.

2. Uwagi metodyczne

Szczegółowy schemat postępowania badawczego dotyczącego delimitacji poszczególnych modeli gospodarstw rolnych przedstawiono w artykule *Modele gospodarstw rolnych w państwach Unii Europejskiej* opublikowanym w numerze 3/2015 „Wsi i Rolnictwa” (Sadowski i in. 2015). Na tej podstawie wyróżniono trzy podstawowe modele gospodarstw: gospodarstwa rodzinne, drobne oraz wielkotowarowe.

Po przeprowadzonej delimitacji dokonano (z wykorzystaniem danych pochodzących z bazy Eurostat) charakterystyki gospodarstw w poszczególnych krajach, uwzględniając jednostkową (w przeliczeniu na jedno gospodarstwo) standardową produkcję oraz produktywność ziemi i wydajność pracy. Charakterystyki te zostały przeprowadzone dla 27 państw członkowskich Unii Europejskiej (bez Chorwacji). Jako miarę zasobów czynnika ziemi przyjęto powierzchnię użytków rolnych (ha), z kolei miarą nakładów czynnika pracy była roczna jednostka pracy (AWU). Do obliczenia produktywności poszczególnych czynników wykorzystano wartość standardowej produkcji (SO).

3. Produkcja i produktywność

Wielkość standardowej produkcji w przeliczeniu na gospodarstwo jest miarą zarówno przeciętnej wielkości ekonomicznej, jak i produktywności badanych podmiotów (tab. 1). Średnia wielkość standardowej produkcji gospodarstw w Unii Europejskiej wynosiła 26 024 euro, przy czym była ona 7 razy wyższa w państwach UE-15 aniżeli w UE-12.

Tabela 1. Wielkość produkcji standardowej w poszczególnych modelach gospodarstw w krajach UE w 2010 r. (SO/gospodarstwo)**Table 1.** Volume of production in particular farm categories in the EU in 2010 (SO/farm)

Subgrupowanie	Kraj	Ogółem (euro)	Gospodarstwo			
			rodzinne	drobne	wielkotowarowe	
1	2	3	4	5	6	
UE-12	Bułgaria	7 099	6 914	898	268 132	
	Cypr	11 960	74 548	4 051	370 481	
	Czechy	170 678	20 975	1 188	881 455	
	Estonia	30 538	14 639	539	509 517	
	Litwa	7 645	8 476	812	387 593	
	Łotwa	9 355	23 418	1 771	380 418	
	Malta	7 853	100 158	2 561	510 967	
	Polska	12 669	28 871	2 758	1 545 378	
	Rumunia	2 798	4 998	673	275 366	
	Słowacja	72 946	–	5 443	659 262	
	Słowenia	12 264	59 565	5 743	2 093 826	
	Węgry	9 814	9 966	789	576 513	
	UE-12 razem		7 155	12 000	1 308	495 117
	UE-15	Austria	39 429	82 492	8 093	996 643
Belgia		172 895	169 306	10 076	894 850	
Dania		208 065	106 078	20 482	1 176 900	
Finlandia		48 812	96 289	8 786	1 029 303	
Francja		100 141	58 421	8 268	255 348	
Grecja		9 587	21 731	2 771	266 052	
Hiszpania		35 329	18 296	999	363 246	
Holandia		268 016	226 720	8 250	1 280 395	
Irlandia		30 751	81 575	8 173	1 356 302	
Luksemburg		123 760	170 432	19 266	775 178	
Niemcy		139 368	166 096	18 943	1 208 169	
Portugalia		15 268	26 160	2 508	316 044	
Szwecja		53 068	155 132	11 328	969 928	
Wielka Brytania		107 051	131 430	8 393	1 189 936	
Włochy		30 614	51 119	2 592	1 467 490	
UE-15 razem			50 074	56 172	4 761	455 572
	UE-27 razem	26 024	35 298	2 596	460 203	

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Eurostat i FADN.

Source: own calculations based on Eurostat and FADN data.

Przeciętna standardowa produkcja gospodarstw rodzinnych na obszarze UE-12 jest ponad czterokrotnie mniejsza niż w UE-15 i wynosi około 12 tys. euro. W tej grupie najwyższą produktywnością charakteryzowały się państwa Beneluksu (Holandia – 226,7 tys. euro; Luksemburg – 170,4 tys. euro; Belgia – 169,3 tys. euro). W Niemczech, Szwecji i Wielkiej Brytanii wielkość ekonomiczna gospodarstw rodzinnych oscyluje w przedziale od 130 do 170 tys. euro. Istnieje jednak grupa państw, w których w gospodarstwach rodzinnych odnotowuje się niską produkcję nieprzekraczającą 10 tys. euro na gospodarstwo. Należą do nich Rumunia, Bułgaria, Litwa i Węgry. W Polsce średnia wartość standardowej produkcji uzyskiwana w gospodarstwach rodzinnych osiąga wartość niespełna 29 tys. euro, co jest wartością i tak stosunkowo wysoką jak na UE-12.

Odmienną grupę stanowią gospodarstwa drobne, które nie są w stanie w sposób trwały generować wystarczających dochodów z prowadzonej działalności rolniczej. Charakteryzują się one średnio najniższą wielkością ekonomiczną wynoszącą zaledwie 2,6 tys. euro, przy czym na obszarze UE-12 jest to zaledwie 1,3 tys. euro w porównaniu do blisko 4,8 tys. euro w UE-15. W niektórych krajach przeciętna wielkość standardowej produkcji w podmiotach drobnych wynosi 20 tys. euro (Dania, Luksemburg, Niemcy), lecz w innych produkcja przekracza zaledwie 900 euro. Krajami o niewielkiej jednostkowej standardowej produkcji są Estonia, Rumunia, Węgry, Litwa i Bułgaria. Różnice te wynikają z ogólnego poziomu rozwoju poszczególnych krajów, gdzie odmienna wartość minimalnej płacy stanowi zgodnie z przyjętą metodyką czynnik określający wielkość dochodu, poniżej którego gospodarstwa zaliczane są do podmiotów drobnych. W Polsce produkcja gospodarstw zaliczanych do omawianej grupy zbliżona jest do średniej unijnej i wynosi 2,8 tys. euro.

Gospodarstwa wielkotowarowe wyróżniają się najwyższą przeciętną wielkością ekonomiczną (460,2 tys. euro SO na gospodarstwo), to jest 13 razy wyższą niż w rolnictwie rodzinnym i 177 razy wyższą niż w podmiotach drobnych. W ich przypadku w sposób szczególny widać różnicę pomiędzy krajami UE-15 i większością krajów UE-12, a dotyczy ona głównie genezy ich powstania. Powstanie i rozwój gospodarstw wielkotowarowych w krajach „starej” Unii motywowany był głównie czynnikami rynkowymi, podczas gdy w krajach socjalistycznych były to głównie czynniki polityczne preferujące podmioty uspołecznione (Poczta, Sadowski, Średzińska 2008). Krajami o najwyższej przeciętnej produkcji gospodarstw wielkotowarowych są Słowenia (2,1 mln euro SO/gosp.) i Polska (1,5 mln euro SO/gosp.), czyli państwa byłego bloku wschodniego. Co ciekawe oba państwa na tle pozostałych krajów socjalistycznych cechowały się stosunkowo niewielkim odsetkiem dużych uspołecznionych podmiotów, aczkolwiek te, które istniały i zostały zrestrukturyzowane bez naruszania ich spójności organizacyjnej, okazały się być

największe ekonomicznie w całej obecnej Unii Europejskiej. Z kolei w takich państwach jak Francja, Grecja, Bułgaria czy Rumunia jednostkowa produkcja oscyluje na poziomie 250–280 tys. euro.

Miarą produktywności badanych modeli jest produktywność ziemi, określona na podstawie wielkości standardowej produkcji przypadającej na 1 ha użytków rolnych (tab. 2). Przeciętnie w gospodarstwach rodzinnych wynosiła 1,6 tys. euro, w drobnych 715 euro, a w wielkotowarowych 2,5 tys. euro. Średnia produktywność 1 ha ziemi w gospodarstwach rodzinnych na obszarze UE-12 osiągała wartość ponad 1,1 tys. euro i była o około 600 euro mniejsza niż w UE-15. Najwyższą wydajność ziemi uzyskiwano w gospodarstwach rodzinnych na Malcie, w Holandii, Belgii, na Cyprze i we Włoszech. Wynika to z intensywnej produkcji zwierzęcej i/lub roślinnej prowadzonej na obszarze państw Beneluksu oraz z produkcji znacznych ilości owoców i warzyw w południowej części Europy. Pomimo wysokich wyników maltańskich i cypryjskich gospodarstw rodzinnych, rolnictwo tych krajów nie odgrywa znaczącej roli dla całego rolnictwa UE z powodu niewielkiej powierzchni użytków rolnych, które są w dyspozycji tych państw. Najniższą produktywnością ziemi wśród pomiotów rodzinnych charakteryzują się z kolei gospodarstwa estońskie, łotewskie, litewskie i czeskie. Produktywność ziemi w polskich gospodarstwach rodzinnych była jedną z wyższych wśród państw UE-12 i wynosiła 1,4 tys. euro/ha.

Gospodarstwa drobne, dysponując niewielkim arealem i relatywnie dużymi nakładami pracy, mogłyby potencjalnie cechować się wysoką jednostkową wydajnością, będącą skutkiem pracochłonnej intensyfikacji. W rzeczywistości tak się jednak nie dzieje, co należy tłumaczyć po pierwsze coraz większą rolą kapitału we współczesnym rolnictwie (którego z racji ich charakteru brakuje małym ekonomicznie gospodarstwom), niedostatkiem kapitału społecznego w przypadku gospodarstw socjalnych czy w końcu brakiem motywacji w podmiotach zdefiniowanych w literaturze jako „pomocnicze” (Zegar 2009), „rekreacyjne” (Majewski 2005) czy „koniunkturalne” (Sadowski, Jankowiak, Bierńkowski 2006). Produktywność ziemi jest w ich przypadku ponad 2 razy niższa niż w gospodarstwach rodzinnych i ponad 3 razy niższa niż w wielkotowarowych. Nie zaobserwowano jednak dużych różnic w średniej wartości produkcji gospodarstw drobnych położonych na obszarze „starej” i „nowej” UE. Znacząco niską produktywnością ziemi charakteryzują się gospodarstwa drobne w Estonii, gdzie z 1 ha użytków rolnych uzyskuje się zaledwie 61 euro standardowej produkcji. Z kolei najwyższy poziom wskaźnika odnotowuje się na Malcie i Cyprze, jednak poziom produkcji standardowej gospodarstw drobnych tych krajów stanowi niewielki odsetek produkcji całej UE, stąd wysoka produktywność znajdujących się tam gospodarstw odgrywa znikomą rolę w gospodarce rolnej całej Unii.

Tabela 2. Produktywność ziemi w poszczególnych modelach gospodarstw w krajach UE w 2010 r. (SO/ha UR)**Table 2.** Productivity of land in particular farm categories in the EU in 2010 (SO/ha UAA)

Subgrupowanie	Kraj	Ogółem (euro)	Gospodarstwo		
			rodzinne	drobne	wielkotowarowe
1	2	3	4	5	6
UE-12	Bułgaria	567	996	1318	444
	Cypr	3 875	3 546	1953	9 822
	Czechy	1 106	690	182	1 182
	Estonia	632	427	61	849
	Litwa	557	523	224	779
	Łotwa	433	435	196	696
	Malta	8 382	25 039	3298	0
	Polska	1 314	1 419	737	2 288
	Rumunia	783	1 075	632	616
	Słowacja	913	–	627	944
	Słowenia	1 892	2 725	1295	3 727
	Węgry	1 118	934	1579	1 227
	UE-12 razem	974	1 152	693	921
	UE-15	Austria	2 043	2 581	739
Belgia		5 337	4 170	1598	15 051
Dania		3 185	1 928	997	5 148
Finlandia		1 352	1 610	434	9 015
Francja		1 822	1 098	646	2 344
Grecja		1 327	1 873	1416	605
Hiszpania		1 439	820	213	2 880
Holandia		10 110	6 402	984	29 080
Irlandia		861	1 122	363	11 492
Luksemburg		2 049	2 050	1313	2 860
Niemcy		2 484	2 491	1261	2 986
Portugalia		1 265	1 009	891	1 677
Szwecja		1 218	1 279	567	3 058
Wielka Brytania		1 158	938	256	3 551
Włochy		3 847	3 152	1386	11 893
UE-15 razem	2 052	1 728	726	3 249	
UE-27 razem	1 753	1 599	715	2 464	

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Eurostat i FADN.

Source: own calculations based on Eurostat and FADN data.

Tabela 3. Produktywność pracy w poszczególnych modelach gospodarstw w krajach UE w 2010 roku (SO/AWU)**Table 3.** Labour productivity in particular farm categories in the EU in 2010 (SO/AWU)

Subgrupowanie	Kraj	Ogółem (euro)	Gospodarstwo		
			rodzinne	drobne	wielkotowarowe
1	2	3	4	5	6
UE-12	Bułgaria	6 240	4 731	1 109	29 720
	Cypr	24 685	28 417	11 365	73 879
	Czechy	35 675	15 336	1 775	41 783
	Estonia	23 670	14 036	1 217	40 780
	Litwa	10 401	9 539	2 207	26 978
	Łotwa	9 126	12 754	2 314	36 679
	Malta	19 650	55 542	7 980	85 161
	Polska	10 008	15 006	2 913	80 179
	Rumunia	6 471	5 902	2 747	40 254
	Słowacja	30 856	–	7 262	40 229
	Słowenia	11 917	27 314	6 593	41 462
	Węgry	12 376	9 963	1 603	44 560
	UE-12 razem		9 701	10 248	2 756
UE-15	Austria	51 451	67 461	18 280	109 605
	Belgia	117 754	108 074	14 444	240 381
	Dania	161 139	108 964	32 386	261 654
	Finlandia	51 869	57 688	21 338	135 161
	Francja	65 073	41 485	13 515	90 606
	Grecja	16 001	17 739	8 248	84 562
	Hiszpania	38 441	22 103	3 140	85 148
	Holandia	117 083	107 132	8 285	178 277
	Irlandia	25 988	50 102	8 042	304 967
	Luksemburg	72 978	78 847	23 175	172 262
	Niemcy	76 065	78 729	22 976	118 617
	Portugalia	12 768	16 145	2 609	61 519
	Szwecja	65 681	87 643	23 249	170 885
	Wielka Brytania	73 438	72 543	11 540	162 709
	Włochy	51 857	48 398	9 906	252 786
UE-15 razem		52 792	47 256	10 313	114 866
UE-27 razem		31 343	29 905	5 527	94 895

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Eurostat i FADN.

Source: own calculations based on Eurostat and FADN data.

Gospodarstwa wielkotowarowe osiągają często dużo wyższy poziom produktywności ziemi niż gospodarstwa rodzinne. Przewaga ta szczególnie widoczna jest w Irlandii, Finlandii i Holandii, gdzie jest ona od 4- do 10-krotnie wyższa niż w gospodarstwach rodzinnych. Ponadto produktywność ziemi w krajach „starej” Unii jest 3,5 raza większa aniżeli w państwach UE-12. Wśród krajów, w których gospodarstwa wielkotowarowe cechują się dużą efektywnością wykorzystania ziemi, wyróżnić można Holandię (29 tys. euro SO/1 ha UR), Belgię (15 tys. euro SO/1 ha UR), Włochy (11,9 tys. euro SO/1 ha UR) oraz Irlandię (11,5 tys. euro SO/1 ha UR). Z kolei najmniejszą produktywnością, nieprzekraczającą 700 euro SO na 1 ha UR, cechują się gospodarstwa bułgarskie, greckie, rumuńskie i łotewskie. Daje się więc zauważyć dwa kierunki rozwoju podmiotów wielkotowarowych. Pierwszy polega na intensyfikacji kapitałochłonnej, skutkującej bardzo wysoką wydajnością ziemi przy relatywnie niewielkich powierzchniach (kraje Beneluksu, Włochy i Irlandia). Drugi z kolei zakłada prowadzenie relatywnie ekstensywnej produkcji na dużym areale (Grecja, Rumunia, Łotwa). Znow można zauważyć, że pierwszy kierunek rozwoju preferowany jest w krajach (z wyjątkiem Grecji), gdzie w przeszłości dominowała gospodarka uspołeczniona, a drugi tam, gdzie panował model rynkowy.

Ważnym aspektem oceny poszczególnych modeli gospodarstw rolnych jest analiza wydajności pracy (tab. 3). Wyrażona ona jest w wartości standardowej produkcji przypadającej na jedną roczną jednostkę pracy (AWU). Jej wartość jest uzależniona między innymi od takich czynników, jak stopień uzbrojenia technicznego, wielkość gospodarstw czy zasoby siły roboczej. Polska obok Malty, Cypru, Słowenii i Rumunii jest krajem o jednej z najniższych w UE wydajności pracy. W Unii Europejskiej przeciętna wartość tego wskaźnika wynosi 31,3 tys. euro SO na 1 AWU. Jednocześnie obserwuje się znaczne zróżnicowanie pomiędzy poszczególnymi modelami gospodarstw. W przeciętnym gospodarstwie wielkotowarowym 1 AWU wytwarza produkcję standardową na poziomie 3 razy wyższym niż w 1 AWU w gospodarstwie rodzinnym i 17 razy wyższym niż w drobnym. Ponadto rolnictwo krajów „starej” Unii osiąga produktywność pracy znacznie wyższą niż w nowych krajach członkowskich. Taki stan rzeczy wynika z samego charakteru podmiotów wielkotowarowych, gdzie duża skala produkcji realizowana jest na zazwyczaj znacznej powierzchni, przy wydatnym zaangażowaniu kapitału i relatywnie niewielkich nakładach pracy.

W grupie gospodarstw rodzinnych przeciętna produktywność pracy kształtuje się na poziomie około 30 tys. euro SO, przy czym najwyższa jest w Danii, Belgii i Holandii. Są to kraje o intensywnym charakterze produkcji i wysokim poziomie wyposażenia pracy i ziemi w kapitał (Pawlak 2013), osiągające wysoki poziom produktywności nie tylko pracy, ale również ziemi. W tych państwach 1 AWU przyczyniało się do wytworzenia produkcji od 3,5 do 5 razy większej niż średnio w całej

Unii oraz od 12 do 16,5 razy większej niż w państwach UE-12. Poprawy wydajności pracy wymaga natomiast rolnictwo nowych krajów członkowskich. W Bułgarii i Rumunii, gdzie rolnictwo rodzinne jest szczególnie rozdrobnione, na 1 AWU przypada niecałe 6 tys. euro SO. W Polsce średnio na jednego pełnozatrudnionego w gospodarstwie rodzinnym przypada około 15 tys. euro standardowej produkcji.

Ze względu na niewielki areał oraz relatywnie wysokie zasoby pracy zdecydowanie niska jest też wydajność pracy w gospodarstwach drobnych. Przeciętnie w UE wynosi ona 5,5 tys. euro na 1 AWU. W przeliczeniu na jeden miesiąc wynosi to około 460 euro. Zakładając, że dochód stanowi 16%¹ produkcji, miesięczna kwota pozostająca do dyspozycji pracownika gospodarstwa drobnego wynosi więc niecałe 75 euro, co nawet w biedniejszych krajach UE-12 jest sumą zbyt niską dla zaspokojenia podstawowych potrzeb rodziny. Niekoniecznie jednak musi to oznaczać niedostatek, gdyż jak zostało to już wspomniane, znaczna część tego typu gospodarstw pełni rolę pomocniczą czy wręcz rekreacyjną, a ich użytkownicy uzyskują dochody głównie poza rolnictwem. Kraje UE-15 charakteryzują się wyższą wydajnością pracy w podmiotach drobnych, czego przykładem są gospodarstwa duńskie, szwedzkie, luksemburskie, niemieckie czy fińskie. Wynika to bezpośrednio z zastosowanej metodyki, gdzie za podstawę delimitacji przyjęto wartość najniższego wynagrodzenia. Niska wydajność pracy w krajach UE-12 wskazuje na nadmiar zatrudnionych w gospodarstwach drobnych oraz konieczność przemian strukturalnych. Tak jest między innymi w Bułgarii, na Węgrzech, w Estonii i Czechach, gdzie na 1 AWU przypada niecałe 2 tys. euro SO, co jest wartością znacznie poniżej wydajności pracy ogółem w sektorze rolnym UE.

Gospodarstwa wielkotowarowe osiągają trzykrotnie wyższy poziom produktywności pracy niż przeciętnie w UE (94,9 tys. euro). Jest to grupa gospodarstw o najwyższej efektywności wykorzystania zasobów pracy. Szczególnie wysoki poziom wskaźnika osiągają gospodarstwa w Irlandii (305 tys. euro), Danii (261,6 tys. euro), we Włoszech (252,8 tys. euro) oraz w Belgii (240,4 tys. euro).

4. Podsumowanie

W odniesieniu do produktywności badanych modeli gospodarstw pewne zależności wynikają wprost z ich charakteru. Różnią się one wielkością fizyczną i „nasyconiem” kapitałem, co bezpośrednio przekłada się na wydajność pracy, która w gospodarstwach wielkotowarowych jest zazwyczaj kilkanaście razy większa niż w gospodarstwach drobnych i kilka razy niż w rodzinnych. Interesujące jest natomiast to, że podmioty wielkotowarowe cechują się w wielu krajach wyższą

¹ Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

wydajnością ziemi, co zważywszy na prawo malejącej efektywności nakładów, nie jest rezultatem oczywistym. Może być to skutek coraz większego znaczenia kapitału w produkcji rolniczej. Jego zastosowanie w postaci wysokowydajnych maszyn, nowoczesnych technologii (np. rolnictwa precyzyjnego opartego na GPS) czy środków produkcji (pasz, nawozów, środków ochrony roślin) prowadzi nie tylko do substytucji pracy (wraz ze wzrostem jej wydajności), ale sprzyja też poprawie wydajności ziemi. Dotyczy to zwłaszcza krótkiego okresu i odnosi się głównie do aspektu ekonomicznego. Wzrost mechanizacji i chemizacji rolnictwa budzi bowiem liczne kontrowersje natury środowiskowej (Zegar 2012), które odnoszą się do długiej – głównie intergeneracyjnej perspektywy. Wskazane cechy dużych gospodarstw wyznaczają niejako rynkowe szanse i zagrożenia dla rolnictwa rodzinnego. Istnienie podmiotów drobnych zależy bowiem nie tyle od ich pozycji konkurencyjnej (której zazwyczaj nie mają i nie muszą mieć, gdyż mają głównie charakter samozaopatrzeniowy), ile od możliwości znalezienia pracy poza rolnictwem lub od ekonomicznej dostępności ziemi na cele rekreacyjne. Większa wydajność pracy i ziemi, a także większa możliwość absorpcji nowoczesnego kapitału, przy jednoczesnej konieczności dostosowania się do norm środowiskowych, wydają się sprzyjać gospodarstwom wielkotowarowym. Trzeba jednak zauważyć, że sytuacja taka występuje od czasu wyodrębnienia się współczesnej formy tych dwóch zasadniczych modeli gospodarowania, a więc w Europie od czasu uwłaszczenia chłopów. Zawsze duże i silne ekonomicznie podmioty cechowały się większymi możliwościami zastosowania nowoczesnych rozwiązań technicznych (traktoryzacja, chemizacja) oraz organizacyjnych. Dotyczyło to zarówno prywatnych gospodarstw (głównie szlacheckich), jak i jednostek uspołecznionych. Z tego powodu tak przedstawiciele myśli liberalnej, jak i socjalistycznej, na przełomie XIX i XX w. wieszczili kres rodzinnej formie gospodarowania. Przewidywania te jednak nie sprawdziły się, co należy wiązać z pozaekonomicznymi cechami modelu rodzinnego, w tym głównie zespołu powiązań pomiędzy rodziną i gospodarstwem rolnym. Wydaje się, że zasadnicze znaczenie w tym zakresie ma potrzeba trwania i związana z nią długookresowa perspektywa gospodarowania, nakazująca osiągnięcie wyników ekonomicznych, przy jednoczesnej dbałości o jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej. W tym kontekście też należy rozpatrywać obecne perspektywy poszczególnych modeli, w tym głównie modelu rodzinnego. Można przewidywać, że rynkowe i polityczne czynniki nadal będą zachęcać do koncentracji gospodarstw, jednakże ostatecznie, tak jak dotychczas, nie powinno to w znaczący sposób zagrozić gospodarstwom rodzinnym. Poza wspomnianymi cechami charakteryzują się one znacznymi zdolnościami przystosowawczymi, typowymi dla relatywnie niewielkich podmiotów we wszystkich sektorach gospodarki. Należy też zwrócić uwagę na pewien ważny czynnik rynkowy, który pojawił się stosunkowo niedawno. Wzrost zamożności

i świadomości zdrowotnej mieszkańców Europy zwiększył popyt na stosunkowo mało przetworzoną (nieschemizowaną) żywność, którego nie mogą zaspokoić ani podmioty wielkotowarowe, nastawione na produkcję masową, ani drobne, nieposiadające odpowiedniego potencjału. Wspomnieć w tym momencie należy, że w obecnym okresie programowania (lata 2014–2020) w ramach II filara WPR istnieją instrumenty nakierowane na skrócenie łańcucha dostaw. Na możliwości rozwojowe gospodarstw rodzinnych potencjalny wpływ ma też wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich, kreowany między innymi polityką strukturalną wobec wsi, nakierowaną na tworzenie pozarolniczych miejsc pracy. Działania te mogą „uwolnić” ziemię użytkowaną obecnie przez gospodarstwa drobne oraz mniej efektywne gospodarstwa rodzinne, co jest szczególnie ważne w krajach, gdzie zasoby tych gruntów są znaczne i gdzie jednocześnie istnieje potrzeba wzmocnienia pozycji rolnictwa rodzinnego. Dotyczy to głównie nowych krajów członkowskich, w tym Polski. Zważywszy na niską produktywność ziemi w gospodarstwach drobnych, „przepływ” ziemi do silnych podmiotów rodzinnych ma zarówno znaczenie ekonomiczne, związane z poprawą konkurencyjności europejskiego rolnictwa, jak i społeczne, co należy wiązać głównie z nabierającymi ponownie znaczenia postulatami bezpieczeństwa żywnościowego.

Bibliografia

- Klepacki B. (2005). Tendencje zmian w ekonomicznej i społecznej strukturze wsi. W: Wilkin J. (red.). *Polska wieś 2025. Wizja rozwoju* (s. 85–89). Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Majewski E. (2005). Miejsce rolnictwa w ekonomicznej i społecznej strukturze wsi. W: Wilkin J. (red.). *Polska wieś 2025. Wizja rozwoju* (s. 91–97). Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Pawlak K. (2013). Typologia krajów Unii Europejskiej według potencjału konkurencyjnego sektora rolnego. *Roczniki Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*, 100, 1, 9–22.
- Poczta W., Sadowski A., Średzińska J. (2008). Rola gospodarstw wielkotowarowych w rolnictwie Unii Europejskiej. *Roczniki Nauk Rolniczych*. Seria G – ekonomika rolnictwa, 95, 1, 42–56.
- Sadowski A., Jankowiak J., Bierńkowski J. (2006). Zróżnicowanie powiązań z rynkiem gospodarstw rolnych w Wielkopolsce. *Roczniki Naukowe SERiA*, 8, 1, 172–176.
- Sadowski A., Poczta W., Szuba-Barańska E., Beba P. (2015). Modele gospodarstw rolnych w państwach Unii Europejskiej. *Wieś i Rolnictwo*, 3 (168), 43–62.
- Zegar J.S. (2009). *Struktura polskiego rolnictwa rodzinnego pod koniec pierwszej dekady XXI wieku*. Warszawa: Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy.

Zegar J.S. (2012). *Współczesne wyzwania rolnictwa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Źródła internetowe

<http://ec.europa.eu/eurostat> [dostęp: 20.12.2014].

<http://ec.europa.eu/agriculture/rica/> [dostęp: 20.12.2014].

Productivity Diversification by Farm Category in the European Union

Abstract: The aim of the article was to define economic efficiency and productivity of soil and labor in the family farms, small scale farms and large scale farms in the European Union Member States. Farm categorization was based on the two main criteria such as structure of family labour force in relation to total labour and on the relation of agriculture income to minimum wage. A farm was regarded as a family farm if the work input made by the family living on a farm exceeded 50% of the total work input calculated as AWU, and income generated per 1 person exceeded the minimum wage. Farms featuring a predominance of hired labour over family labour were considered large scale farms. Other farms were classified as small scale farms.

Results of the analysis of the different types of farms depended directly on their category. In large scale farms labour efficiency is typically several times greater than in small scale farms and in family farms. In many countries large scale farms also feature higher soil productivity.

According to the analysis, economic efficiency as well as soil and labour productivity were the highest in the Benelux, followed by Germany, Denmark and Sweden. The worst results in the EU were recorded by farms in Romania, Bulgaria and Lithuania.

Key words: agriculture, farm categories, the European Union, productivity of land and labour